

BAĞIMSIZLIKTAN GÜNÜMÜZE KAZAKİSTAN İÇ POLİTİKASI VE DEMOKRASİ YOLUNDAKİ GELİŞMELER

Saule BAYCAUN*

Although the first ten years of independence proved to be a difficult experience for Kazakhstan the country managed bring into life important reforms both in the international and the domestic spheres. This study aims to present Kazakhstan's future prospects as one of the most developed countries of the Commonwealth of Independent States and as a country that is regarded as the leader in Central Asia as well as analysing the reforms and restructurings in domestic politics that took place in the first decade of her independence

Giriş

A sya ile Avrupa arasında en önemli geçiş ülkelerinden birisi olan Kazakistan, doğuda Çin Halk Cumhuriyeti, güneyde Kırgızistan, Özbekistan, batıda Hazar denizi, Türkmenistan ve kuzeyde Rusya ile sınırdadır. Yüzölçümü bakımından BDT ülkeleri arasında ikinci ve nüfus bakımından ise dördüncü büyüklükte olan Kazakistan, Türk Cumhuriyetleri içerisinde en büyük coğrafi sahaya (2.717.300 km²) sahiptir. Günümüz Kazakistan'ında yaşayan 16.8 milyon nüfusun %53.4'nü Kazaklar, %30'nu Ruslar, %3.7'ni Ukraynalılar, % 2.5'ini Özbekler, %2.4'ünü Almanlar, % 1.4'ünü Uygurlar ve %6.6'sını diğer milletler oluşturmaktadır.¹

Kazaklar tek bir ulus olarak oluşma yolunda uzun ve zor evrim geçirmişlerdir. Karahanlı ve Altınordu devletlerinin Türk hakanlıklarını oluşturan Türk boyları temelinde oluşan Kazaklar Avrasya'nın zengin kültürü ve uygarlıklarının tümünü barındırmıştır.² Sovyet sistemi (1917-1991) çerçevesinde Kazakistan'ın gelişimi çelişkili geçiyordu. Bir yandan ulusal zulmün yok olması, siyasi eşitlik, bilim alanında büyük başarılar, ulusal bilim akademisinin kurulması, sanayileşme, kentleşme, halk ekonomisinin değişik alanlarında kadro yetiştirilmesi

* ASAM, Türkistan Araştırmaları Masası, Asistan.
E-posta: sbaitzhaunova@avsam.org.

¹ <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/index.html>.

² Nursultan Nazarbayev, *Tarihin Akışında*, Om Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 18.
Avrasya Dosyası, Kazakistan-Kırgazistan Özel, Kış 2001-2002, Cilt: 7, Sayı: 4, s. 70-84.

.....
 ••••••••••••••••••••
**1907-1912 yılları arasında
 Rusya'nın Avrupa
 bölümünden iki milyon dört
 yüz bin Slavın taşınması,
 1930-1940 yıllarında ise
 Uzak Doğu'daki Korelilerin
 Polonyalıların Kazakistan'a
 gönderilmesi ve cephe
 bölgesi nüfusunun
 Kazakistan'a tahliyesi
 sonucu Kazaklar kendi
 topraklarında azınlık duru-
 muna düştü. Yerli halkın
 oranı % 30'a indi.**
 ••••••••••••••••••••

gibi ilerlemelere karşın Sovyet sistemi Kazak halkına karşı sürdürdüğü zulüm politikasına devam etmişti.

1907-1912 yılları arasında Rusya'nın Avrupa bölümünden iki milyon dört yüz bin Slavın taşınması, 1930-1940 yıllarında ise Uzak Doğu'daki Korelilerin Polonyalıların Kazakistan'a gönderilmesi ve cephe bölgesi nüfusunun Kazakistan'a tahliyesi sonucu Kazaklar kendi topraklarında azınlık durumuna düştü. Yerli halkın oranı % 30'a indi.³

Dolayısıyla, nüfus yapısı açısından Kazakistan diğer Türk kökenli cumhuriyetlerden çok farklı bir konumdadır. Aslında Sovyet döneminde merkezî yönetim (diğer başka cumhuriyetlerde de olduğu gibi) bütün Müslüman Türk kökenli ülkelere üst siyasî kadro, yönetici, vasıflı işçi, teknik eleman görevlerini yürütmek üzere Rus kökenlilerin göçünü ve yerleşmesini sistemli bir biçimde örgütlemiştir. Bununla birlikte Çarlık Rusyası'ndan beri ciddi bir sömürüye tabi tutulan Kazakistan'da nüfus içindeki Rus-Kazak oranı çok çarpıcıdır.⁴

Komünist sistem süresince etnik çelişkiler artmıştı. Milletlerin kendi kaderini kendilerinin tayin etme hakkı sadece sözde idi. Kazakistan'ın toplumsal-siyasî hayatında Avrupa-merkezîcilik ön plânda idi. Pratikte ise Kazak halkının millî devlet, devlet egemenliği ve bütünlüğü hakları ihmal ediliyordu. Rus devrimleri sırasında bu problemleri göz önüne getiren millî elit tabaka sistemin kurulma süresinde hemen hemen yok edilmişti. Millî inancın gösterilmesi, millî çıkarların savunulması burjuva milliyetçiliği olarak nitelendiriliyordu. Tek partili sistemi ise halkı seçme hakkından yoksun bırakıyordu.⁵

³ Zakir Avşar, *Yeni Bir Yüzyıla Doğru Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri İlişkileri*, TBMM Basımevi Müdürlüğü, Ankara, 1993, s.24.

⁴ Günay, Göksü ÖZDOĞAN, "Sovyetler Birliği'nden Bağımsız Cumhuriyetler'e: Ulusallaşmanın Dinamikleri", *Bağımsızlığın İlk Yılları*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1994, s. 40.

⁵ Saule Baitzhaunova, "Kazakistan'da Kazak Unsurunun Etnik Yeri ve Etnik Sorunlar", *Stratejik Analiz*, Cilt: 1, Sayı: 3, Temmuz 2000, s. 54.

Sistem, devlet seviyesinde sadece Rusçanın kullanılmasını teşvik ederek, tek dil politikasını uyguluyordu. Yaygın propagandası yapılan Kazak-Rus iki dil sistemi eşit olarak uygulanmıyordu. Sadece günlük hayatla sınırlanan Kazak dili, bilim, bürokrasi dili, hukuk ve teknik dokümantasyon dili olarak kullanılamıyordu. Sistem büyük kriz içinde idi. Toplumsal gelişmenin çıkmaz modeli artık işlemez hâle gelmişti. SSCB'nin çöküşüyle simgelenen 1990'ların başı gerçekten bağımsız devletin doğuşunu yakınlaştırmıştı.

1990'da Baltık ülkeleri başta olmak üzere diğer Sovyet Cumhuriyetleri'nin merkezden egemenliklerini ilân etmesiyle Sovyetler Birliği'nin çözülme süreci hızlanmıştı. Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, uzun yıllar Moskova ve cumhuriyetlerin iktidarı paylaşmaları gerektiğini savunmuştu. Ağustos darbesinden önce birliğin korunması yolunda Gorbaçov ile birlikte hareket eden Nazarbayev, istediklerinin gerçekleşmemesi üzerine partiden istifa ederek ülkesindeki başkanlık seçimlerine bağımsız aday olarak katılmış ve daha sonra da Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurulmasında büyük rol üstlenmişti. Kazakistan 25 Ekim 1990'da egemenliğini, 16 Aralık 1991'de eski SSCB devletlerinden - en sonuncu - olarak bağımsızlığını ilân etmişti. Değişim süreci çok zor bir dönem olmasına rağmen, ülke ilk on adımını atmıştı. Bağımsız Devletler Topluluğu'nun en gelişmiş ülkeleri arasında sayılan ve Orta Asya'nın lideri olarak kabul edilen Kazakistan'ın gelecekteki hedefini anlamak için bu on yıllık süreç içerisinde iç politikasındaki yapılanmaların ve değişikliklerin incelenmesi gerekmektedir.

1 Aralık 1991'de yapılan referandum ile Kazakistan'da başkanlık sistemine geçildi ve Devlet Başkanı olarak Nazarbayev seçildi. 1995 yılında yapılan halk oylaması sonucunda yetkileri 2000 yılına kadar uzatılmıştı. Fakat 10 Ocak 1999 tarihinde Nazarbayev'in isteği üzerine yeniden yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Nursultan Nazarbayev % 79,8 oy alarak yeniden Cumhurbaşkanı seçilmişti.⁶

Kamuoyu Nazarbayev'in erken seçim kararını kendisine yapılan suçlamalar sonucu aldığı yönünde kanaati sahibiyken, parlâmentodaki muhâlefet partileri de bu kararın, Nazarbayev yanlıları tarafından, Nazarbayev'in görev süresini uzatmak için düzenlendiğine inanıyordu. Erken seçim birçok potansiyel adaya hazırlanmak için yeterince zaman vermiyordu.

⁶ TİKA, *Ülke Profilleri*, Ankara, Kasım 2000, s.55.

Diğer Orta Asya devletlerinde olduğu gibi Kazakistan'da da görülen o ki, otoriter tek parti sisteminden Akayev, Kerimov, Nazarbayev, Niyazov ve Rahmonov'un başkanlıklarında kişiselleştirilmiş bir otoriter yapıya yönelme söz konusudur. Bütün cumhuriyetler kendilerine özgü parti veya çok partili bir sisteme ilerleme yönünde sözde bir çaba sarfetmişlerdir. Bütün güç devlet başkanının elinde toplanmakta ve başkan tek başına bu gücü kullanmaktadır. Bu çoğunlukla keyfi olmakta ve anayasaya aykırı bir durum belirlediğinde, değişiklik devlet başkanının eğilimleri doğrultusunda yapılmaktadır. Bugün Orta Asya politikası komünist totaliter marjinal bir rejime ya da köktenci bir rejime doğru kaymıştır.⁷

28 Ocak 1993'te Kazakistan parlamentosu, bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti'nin ilk anayasasını kabul etmiştir. Bu anayasaya göre devlet başkanı devletin ve yürütmenin başıdır. Buna göre, devlet başkanına devletin başı statüsüne bağlı olarak, devlet idaresi, devletin bağımsızlığının korunması, insan haklarının ve toprak bütünlüğünün sağlanması, kanunların imzalanması görevleri verilmiştir.⁸

Fakat 1993 Anayasası bazı faktörlere bağlı olarak hayata geçirilememiştir. Birincisi, demokrasi kurumlarının gelişmemiş olmasına bağlı olarak kuvvet ayırımı ilkesinin korunamamasıdır. İkincisi, totaliter rejimden demokrasiye geçiş sürecinin uzun ve zor olmasıdır. Üçüncüsü, devlet organları arasında doğan çelişkinin yasama ve yürütme arasında krize sebep olmasıdır. Yürütme ve yasamanın karşı karşıya gelmesi, Kazakistan Yüksek Kurulu'nun yasal dayanağının kalmamasına neden olduğundan parlamento sisteminden başkanlık sistemine geçilmiştir.

Uzmanların, eski Sovyet coğrafyasındaki ülkelerin başkanlık sistemine geçmelerinde aşağıdaki faktörlerin etkili olduğunu düşünmektedir:

- Zayıf sivil toplum;
- toplumda köklü demokratik politik kültür geleneğinin bulunmaması;
- demokrasi ve piyasa sistemi reformlarının yukarıdan yapılması;
- radikal reformların gerçekleştirilmesi için güçlü yönetimin gerekliliği;
- iktidarın (siyasi katılımın) elit düzeyinde kalması.⁹

⁷ Devendra Kaushik, "Orta Asya Cumhuriyetleri: On Yıllık Bağımsızlık Döneminin Bilançosu", *Avrasya Etüdüleri*, Bağımsızlığın 10.Yılında Türk Cumhuriyetleri Özel Sayısı, Yaz 2000, s. 7.

⁸ J. A. Kulekeev, *Kazahstan: S Novoy Stolitsy K Novım Rubejam*, Komitet Po Statistike I Analizu, Almatı, 1998, s. 6.

⁹ Yerbol Şauenov, "İnstitutı Demokratii İ Politiceskaya Stabilnost V Kazahstane", http://www.cac.org/online/2001/journal_rus/cac-04/14.sharu.shtml, Sayı 4 (16), 2001.

Yasama ve yürütmenin karşı karşıya gelmesinin, organların ilgi ve amaçlarına bakıldığında kaçınılmaz olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu fikir uyuşmazlığı sadece bazı öznel ve nesnel durumlarda çatışmaya dönüşebilir. Çeşitli dünya ülkelerinde parlamento ile hükümet arasında çıkan krizler değişik yöntemlerle çözülmektedir: Böyle bir anlaşmazlık, Belçika'da hükümetin değişmesine neden olabilir ve sorunun çözümü, parti liderlerinin hükümet ile bir araya getirildiği ekstra parlamento oturumlarında bulunmaya çalışılır; İtalya'da ise böyle bir durumda güven oylamasına gidilebilir.¹⁰

Kazakistan'da yürütme ile yasama arasındaki ilişkiler farklı özelliklere sahiptir. Kazakistan Cumhuriyeti Parlamentosu, ülkenin yasama işlevini gerçekleştiren en üst temsili organdır. Kazakistan Devlet Başkanı aşağıdaki durumlarda parlamentoyu feshedebilir: Parlamento hükümete güvenoyu vermediğinde; parlamento başbakan atanmasına iki kez karşı çıktığında; parlamentoda kanatlar arasında veya parlamento ile devletin diğer kurum ve organları arasında giderilemeyen anlaşmazlıklar ve görüş ayrılıkları sonucu siyasî kriz meydana geldiğinde.¹¹ Zira, 1994 Mayıs'ında milletvekillerinin çoğu parlamento seçimlerinde bağımsız tutum alarak güvensizlik oyu verdiğinde, hükümet parlamentonun feshedilmesi için yoğun çaba sarfetti. Mart 1995'te Anayasa Mahkemesi 1994 seçimlerinin anayasaya uygun olmadığını karar verdi, buna karşılık Parlamento Anayasa Mahkemesinin yetkilerinin geçici olarak durdurmasını oy çokluğu ile onayladı. Birkaç gün sonra Kazakistan Devlet Başkanı parlamentoyu feshetti.

İktisadî alanlarda yapılması düşünülen reformlar konusunda, büyük kararlılık gösteren Başkan Nazarbayev, demokratik reformlar konusunda ise diğer bölge cumhuriyetlerinde olduğu gibi tutucu davranmaktadır. Zira, Nazarbayev 10. yıl kutlamalarında yaptığı konuşmada, "bağımsızlık sürecinde demokrasiyi kullanımının öğrenilmesi gereken bir araç olarak değil, tapınılması gereken bir put olarak görüyorduk. Kendi özelliklerimiz dikkate alınmaksızın dış devletlere özenmeye çalışılıyordu. Fakat, her ülke kendi özelliklerini dikkate alarak demokrasi yolunu izlemelidir" dedi.¹²

Orta Asya Devletleri'nde siyasî gelişme sürecini analiz eden Malaşenko, bölge ülkelerini iki gruba ayırmaktadır: Birinci gruba,

¹⁰ Marat Biyekenov, *Politçeskoye Razvitiye Kazahstana: İstoriçeskiy Opir İ Sovremennost*, İhtisat, Almatı, 1997, s. 103.

¹¹ *Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası*, Almatı, Kazakistan, 1995, md. 66, s. 32-33.

¹² Nursultan Nazarbayev, "Desyat Let Ravniye Stoletiyu", *10 Yıllık Bağımsızlık Kutlamalarında Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev'in Konuşması*, http://www.eurasia.org.ru/2001/ka_press/12_17_desyat.htm.

siyasî hayatında parlâmentonun daha pasif bir tutum içine girmesi ile mümkün olabileceğini göstermektedir. Böylece, Kazakistan Cumhuriyeti yürütme organının tartışmasız otoriter üstünlüğü sağlanarak devlet yapısının demokrasiden çok uzaklaşmasına neden olunmuştur. Bununla birlikte, devlet organlarının çalışmasını kontrol eden mekanizmanın olmadığı ve demokrasi kurumlarının daha oluşma süreci içinde olduğu göz önünde bulundurulursa, ülkede kuvvet ayrımının oluşması sürecinin uzun zaman alacağı tahmin edilebilir.

Kazakistan Parlâmentosu, ülkenin yasama işlevini gerçekleştiren en üst temsili organdır. Parlâmento, daimî esasta çalışan Senato ve Meclis'ten oluşmaktadır. 1998 yılı içinde yapılan anayasa değişiklikleri çerçevesinde parlâmentonun meclis kanadının üye sayısı 67'den 77'ye çıkarılmıştır. Parlâmentonun iki kanadının da görev süresi dört yıl iken, son anayasa değişikliğiyle Meclis'in görev süresi beş yıla, Senato'nun süresi altı yıla çıkarılmıştır. Senato, her eyalet ve eski başkent Almatı'dan mevcut yerel temsili organlar tarafından seçilen ikişer senatörden meydana gelmektedir. Yedi senatör ise Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır.¹⁶

Millet Meclisi, ülkenin idari-bölgesel bölünmesine uygun olarak oluşturulan seçim çevrelerinde eşit sayıda seçmen tarafından seçilen 67 üyeden oluşmaktadır. Son anayasa değişikliği ile sayısı 77'ye çıkartılan Meclis üyelerindeki on milletvekili, siyasî partilerin listelerinden tek ulusal seçim bölgesine göre seçilecektir.¹⁷

Kazakistan'da yürütme sistemini ve faaliyetlerini hükümet düzenlemektedir. Hükümet, devlet başkanı tarafından anayasanın öngördüğü şekilde kurulmaktadır. Başbakan ve hükümet üyeleri doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Ancak, Başbakan, Başbakan Yardımcıları ve Dışişleri, İçişleri, Savunma, Maliye Bakanları ile Millî Güvenlik Kurulu (eski KGB) başkanının tayininde parlâmentonun onayının alınması gerekmektedir. Yönetim fiilen tümüyle Cumhurbaşkanı'nın elindedir. Başbakanlık daha ziyade ekonomik bir konumda ve Cumhurbaşkanı'na yardımcı niteliktedir.¹⁸ Ülkenin piyasa ekonomisine geçiş sürecinde yürütme organlarına çok zor ve önemli görevler düşmektedir. Piyasa ekonomisine geçiş, yürütme organlarının yeniden yapılanması anlamına gelmektedir.

¹⁶ Buluktayev, *Konstitutsii Stran SNG*, Jeti Jargı, Almatı, 1999, s. 173.

¹⁷ TİKA, *Ülke Profilleri*, s. 56.

¹⁸ *Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası*, md. 65, s. 30.

.....
**Demokratik hukuk
 devletinin temel
 unsurlarından birinin
 kuvvetler ayrılığı prensibi
 olması nedeniyle yargı,
 devletin tüm yurttaşlarını
 sosyo-etnik kökenine, mal
 varlığına, siyasî görüşüne
 bakılmaksızın adil bir
 şekilde yargılayabilmesi
 için, bağımsızlaştırılmalıdır.**
 .....

Dolayısıyla, geçiş sürecinde ekonominin verimliliği devlet mekanizmasının profesyonelliğine ve etkinliğine bağlıdır.

Yasama ve yürütme organları, yargı ile bir bütün oluşturmaktadır. Kazakistan'da yargı, Anayasa Kurulu tarafından belirlenmekte ve devletin siyasî gelişmelerine karışmamaktadır. Anayasa Kurulu yetki süreleri altı yıl olmak üzere yedi üyeden oluşmaktadır.

Devlet eski başkanları Anayasa Kurulu'nun daimi üyeleridir. Tüm yargı organlarının denetlenmesi için Kazakistan Devlet Başkanı tarafından yürütülen Kazakistan Cumhuriyeti Yüksek Kurulu kurulmuştur.¹⁹ Ülkede mevcut olan 2500²⁰ yargıcın tümü Kazakistan Devlet Başkanı tarafından tayin edilmiştir. Demokratik hukuk devleti oluşturma hedefini taşıyan Kazakistan Cumhuriyeti'nin yargı erkini ciddi bir biçimde reforme etmesi gerekmektedir. Demokratik hukuk devletinin temel unsurlarından birinin kuvvetler ayrılığı prensibi olması nedeniyle yargı, devletin tüm yurttaşlarını sosyo-etnik kökenine, mal varlığına, siyasî görüşüne bakılmaksızın adil bir şekilde yargılayabilmesi için, bağımsızlaştırılmalıdır.

Kazakistan'daki Muhâlefetin Oluşumu ve Portresi

Kazakistan'da muhalefet, siyasî bir olgu olarak 80'li yıllarda ortaya çıkmıştır. Uzmanlar muhâlefetin oluşmasını 1986 Aralık olaylarına ve Kazakistan'da siyasî partilerin kurulması dönemlerine bağlamaktadır. 16 Aralık 1986'da yaşanan dramatik Jeltoksan olayları, 15 yıl önceki Gorbaçov'un *perestroyka* çerçevesinde teşvik ettiği demokratikleşme politikasına inanan Kazak gençlerinin, totaliter rejim ve dikta politikasına karşı ilk başkaldırışı idi.

Gençlerin 1986 Almatı ayaklanmasının kökeninde millî kimlik arayışı çabalarının yattığı muhakkaktır. Çünkü, Sovyetlerin enternasyonalist insanlar yetiştirme politikası adı altında yürüttükleri Ruslaştırma çabalarında Kazakistan'ın ve Kazakların özel bir yeri olmuştur.²¹ Bu bi-

¹⁹ Marat Biyekenov, *Politiçeskoye Razvitiye Kazahstana: İstoriçeskiy Opit İ Sovremennost*, s. 112.

²⁰ Grigoriy Kotov, "Mı Vişli İz Etoy Sistemı Çtobı İzmenit Vlast", *Nezavisimaya*, 28 Aralık 2001.

²¹ Abdulvahap Kara, *Kazakistan'da 1986 Almatı Olaylarının İcyüzü ve Etkileri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997.

lincin bir göstergesi de, devlet topraklarının bütünlüğünü koruma düşüncesinin Kazakların % 94'ü tarafından desteklenmekte olmasıdır. Jeltoksan olaylarında gençler Komünist Parti'nin yeni lider seçimi konusundaki kararına itiraz ederken, aslında millî benliklerini muhafaza etmek istiyorlardı. Kazakistan'da 1986 Aralık olaylarının önemi gün geçtikçe daha iyi kavranmaktadır. Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev bağımsızlığın 10.yıl kutlamalarında yapmış olduğu konuşmada, 16 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığını ilân eden Kazakistan'da 1986 Almatı olaylarının bağımsızlık yolunda atılmış ilk adım olduğunu vurguladı.

Bilindiği gibi, muhâlefetin siyasî kurum olarak varlığını devam ettirmesi için temel sosyal desteğin, belirli organizasyon yapısının ve popüler bir liderin olması gerekir. Kazakistan'da muhâlefet halk tarafından desteklenecek bir lidere sahip olmadığı ve iyi bir şekilde örgütlenemediği için fazla gelişme sağlayamamıştır. Peki, Kazakistan'da muhâlefetin ortaya çıkma sebepleri nelerdir? Kazakistan Stratejik Araştırmalar Merkezi "Panorama" gazetesi ile işbirliği içerisinde yaptığı araştırmanın sonuçları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Kazakistan'da Muhâlefetin Ortaya Çıkma Nedenleri (%)

Toplumun hayat standartlarının düşmesi	76
Devlet yapısındaki yolsuzluklar	70
Sosyal alanın yeterli olmaması	60
Yürütme organlarının verimsizliği	48

Kaynak: Sabit Jusupov, Baurjan Jusupov, "Kazakistan'daki Muhâlefet: Gerçek ve Perspektifler", *Tsentrlnaya Aziya İ Kavkaz*, Sayı 9, 1997, s. 57.

Sonuçlardan da görüldüğü üzere, devlete olan güvenin azalması ile geçim sorunlarının artması, Kazakistan'da muhâlefetin ortaya çıkma sebeplerinden en önemlileri arasında gelmektedir.

Kazakların siyasî bilinci, şimdilik siyasete ilgisizdir. Öncelikle milliyetçi akım ve partilerin kitlesel temelini olmayışı bununla izah edilebilir. Azat Partisi % 20, Jeltoksan Partisi % 20, Alaş Partisi % 10 oranında desteklenmektedir. Alaş, Jeltoksan ve Azat milliyetçi ve dinsel akımların hâkim olduğu partilerdir. Milliyetçi Azat, önemli ölçüde iktidarla uzlaşmakta iken diğer iki oluşum muhâlefet etmektedir. Alaş yoğun dinsel faaliyetler sürdürmekte, milliyetçi Jeltoksan ise Rus azınlığa şüphe ile yaklaşmaktadır. Muhâlefet, Orta Asya genelinde olduğu gibi büyük Türkistan idealini sürekli olarak vurgulamaktadır.

Doğal olarak bütünleşmeye yönelik fikirleri ve Rus azınlığı rahatsız eden politikaları nedeniyle yönetimi ürkütmektedir.²²

Çoğunluğunu Kazakların oluşturduğu Azat Cumhuriyetçi Partisi, Kazakistan'ı ve Kazak kültürünü yüceltecek, çok partili ve tüm ulusal grupların yer aldığı bir demokrasinin meydana getirilmesini istemektedir. Adını Kazakların efsanevi atasından alan Alaş Partisi, Türkistan'ın yeniden kurulmasını ve tüm Türklerin birleşmeleri gerektiğini savunmaktadır. Her cumhuriyette olduğu gibi Kazakistan'da da bulunan İslâmî Yeniden Doğuş Partisi bu ülkede genel olarak Kazaklar dışındaki etnik grupların üyelerinden oluşmaktadır.²³

Rus milliyetçisi parti ve gruplar da "Yedinstvo" adı altında örgütlenmişlerdir. *Yedinstvo* hareketi ise, Kazakistan'ın gerçek sahipleri olarak Rusları görmekte, özellikle Kuzey Kazakistan'ın, Rusya'nın doğal bir uzantısı olduğunu ve anavatana katılması gerektiğini savunmaktadır.²⁴ Bu gruplar 1993'te düzenledikleri toplantılarda Rusçanın Kazakçanın yanında tekrar resmî dil olmasını, çifte vatandaşlık haklarının tanınmasını ve kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi hakkının verilmesini talep etmiştir. Nazarbayev ülkede etnik sorunun olduğunu bir kitabında ima etmektedir. "Bugün tek bir Kazak ulusunun oluşumundan bahsetmek için neden erken? Neden öncelikle etnik değil de sivil ve politik birlikten bahsetmek tercih edilmelidir? Günümüz Kazakistan'ının etnik çeşitliği yakın tarihsel gelecekte tek etnik kimliği oluşmasından bahsedilmesine olanak sağlamamaktadır."²⁵

Topluluklararası etnik ilişkilerin başarılı bir biçimde yürütülmesi, jeopolitik ve somut gerçeklerin varlığına da mal edilebilir. Meselâ, Kazakistan'da Kazak olmayanlar ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturmaktadır ve aşırı etnik politikalar hem söz konusu nüfusu ayrılık için bastırmaya teşvik edebilir, hem de Rusya'nın onlar adına müdahâle etmesine gerekçe olabilir. Başkan Nazarbayev'i, BDT bünyesinde daha fazla entegrasyonun öncülerinden biri kılan Rusya'ya bağımlılık da önemli bir faktördür.

Kuzeydeki Rus çoğunluğun Kazakistan'dan ayrılıp Rusya'yla birleşebileceği korkusu, Nazarbayev için sürekli bir kaygı nedenidir.²⁶

²² Gökhan Bacık, *Türk Cumhuriyetleri'nde Kimlik Sorunu: Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri*, ALFA Kitapevi, İstanbul, 1999, s.126.

²³ Gökhan BACIK, *Türk Cumhuriyetleri'nde Kimlik Sorunu: Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri*, ALFA Kitapevi, İstanbul, 1999, s.130.

²⁴ Martha Brill Olcott, "Kazakhstan a Republic of Minorities", *Nations Politics in the Soviet Successor States*, 1993, s. 316.

²⁵ Nursultan Nazarbayev, *Tarihin Akışında*, s. 131.

²⁶ Ahmed RAŞİD, *Orta Asya'nın Dirilişi: İslâm mı, Milliyetçilik mi?*, Cep Kitapları, İstanbul, 1995, s. 157.

Öte yandan, sürgünde bulunduğu Amerika Birleşik Devletleri'nden ülkesine dönen, Nobel ödüllü Rus yazar Aleksandr Soljenitsin, "Rusya Nasıl Kurtulur" başlıklı çalışmasında, Kazakistan'ın en verimli topraklarının bulunduğu kuzey bölgesinin Rusya'ya katılmasının, Rusya için son derece önemli olduğunu vurgulamıştı. Soljenitsin tarafından ileri sürülen teklife Kazakistan'daki tepkiler çok keskin olmuş ve Almatı'da düzenlenen toplântılarda, Kazakistan'ın bütünlüğünün korunacağı, başka devlet ya da kişilerin Kazakistan toprakları üzerinde hak iddia edemeyecekleri çok kesin bir şekilde belirtilmiştir.²⁷ Bu gelişmeler sonunda 1999 yılında başkentin Almatı'dan Astana'ya (eski adı Akmola) taşınması, yönetimin ülke bütünlüğü konusunda kararlı olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Kazakistan'ın, Rusya ve Batılı ülkelerin istememesine rağmen, bu kararı alması ve uygulaması, siyasî rüştü açısından önemli bir safhadır.

Nazarbayev yönetiminin, siyasî reformlar konusunda tutucu olmasına karşın, Batılı uzmanlar bu yönetimi diğer Orta Asya yönetimlerinden daha az insan hakları ihlali yapan bir yönetim olarak tanımlamaktadırlar.²⁸ Her ne kadar toplântı ve gösteri hakları kısıtlanmışsa da, muhâlefeti oluşturan parti ve kuruluşların diğer faaliyetlerine büyük ölçülerde kısıtlamalar getirilmemiştir. Ancak, milliyetçi yaklaşımlarından dolayı, Kazakistan'ın istikrarı için tehlike olarak kabul edilen Alaş ve Yedinstvo partileri, bu anlayışın dışında tutulmuştur.

Ülkede belli sayıda muhâlefet partisinin yasal hâle getirilmesine karşılık, Nazarbayev, kendi partisini oluşturmak ya da herhangi bir partiyi desteklemek gibi bir tutum içine girmemiştir. Hâlen, Kazakistan'da eski komünistler egemen güç olma özelliğini geçmişte olduğu gibi, bugün de korumaya devam etmektedir. Bu durumdan rahatsızlık duyan muhâlefetin, Yüksek Sovyet'in dağıtılarak yeni bir seçime gidilmesi şeklindeki önerileri Nazarbayev tarafından reddedilmiştir.

Modern devletlerin siyasî gelişme sürecinde muhâlefetin, ciddi siyasî çatışmaları engellemesi ve toplumu siyasî anlamda yenilemesi gibi önemli fonksiyonları bulunmaktadır. Kazakistan'da muhâlefetin hükümet ile diyalogunun olmamasına bağlı olarak şimdilik etkin siyasî gücü yoktur. Bununla birlikte, uzmanların çoğu muhâlefetin etkinliğinin artacağına inanmaktadır.

²⁷ Sadettin Gömeç, "Tarihte ve Günümüzde Kazakistan", *Yeni Forum*, Mayıs 1993, s. 13.

²⁸ Martha Brill Olcott, "Central Asia's Catapult the Independence", *Foreign Affairs*, Yaz 1992, ss. 111-113.

Kasım Krizi

Rusya ve diğer BDT ülkelerinde devletlerin varlığını tehdit edecek kadar ciddi iç siyasi krizler yaşanırken, Orta Asya devletlerinde dış mücadele dışında iç politikada hiçbir sorun yaşanmamaktaydı. Yönetimdeki iktidarın gücüne ve istikrarına birkaç zayıf muhalefet dışında tehdit oluşturabilecek bir tehlike unsuru yoktu. Fakat Kazakistan'da yönetici elit içinde Kasım ayında başlayan ve bir aydır devam eden uyuşmazlıklar siyasi krize dönüşmüş ve yönetimin görünüşte olduğu kadar güçlü olmadığını ortaya koymuştur. Ülkede daha önce yaşanan hiçbir kriz bu derece toplumu etkilememiş ve yankı uyandırmamıştır.

Geçen yılın son aylarında yaşananların hâlâ tamamen açıklığa kavuşmamasıyla beraber, olaylar ülkede bir darbenin plânlandığını göstermektedir. Gelişmeler, eski Milli Güvenlik Komitesi Başkan Yardımcısı, Nazarbayev'in damadı olan Rahat Aliyev'in Kazakistan'ın yüksek mevkilerinde yapılan yolsuzlukları açıklamak istemesi ve bunun ardından ev hapsine alınıp görevinden azledilmesiyle başlamıştır. Daha sonra Başbakan'ın isteği üzerine Nazarbayev'in Başbakan Yardımcısını, Savunma Bakanı Yardımcısını, Enerji Bakanı ve Pavlodar Valisi'ni görevlerinden almasıyla kriz daha da büyümüştür. Görevlerinden alınma gerekçesi olarak da yeni kurulan Kazakistan Demokratik Seçimi Hareketi'ne (KDSH) katılmaları ve ülkedeki siyasi istikrarın bozulmasına neden olmaları gösterilmiştir. KDSH'ye katılan iş adamı Bulat Abilov'un Komünist Partisi'nden çıkarılmasına ve milletvekili statüsünün alınmasına yol açmıştır.

Kasım krizini hazırlayan gelişmelere bakmakta yarar vardır: 1997'de Nazarbayev, liberal reformcu sayılan Başbakan Akejan Kajegeldin'i görevinden aldı. Kısa süre sonra yabancı basında Kazakistan Devlet Başkanı'nın yolsuzluğa karıştığına dair haberler çıkmaya başlamıştır. 1999 başkanlık seçimlerine adaylığını koyan Kajegeldin'in, seçimlere katılmasına izin verilmemiştir. Kajegeldin, görevini kötüye kullanma ve yapılan diğer suçlamalar karşısında ABD'ye sığınmıştır. Kazakistan'daki yolsuzluk konuları bundan sonra yabancı basında daha çok yer almaya başlamıştır. Nazarbayev'in İsviçre bankasında özel hesaplarının olduğu konusunda haberler çıkmaya başlamıştır. Güney Kore'li işadamı Çoy Sun Yu ise, Nazarbayev'e 10 milyon Dolar tutarında rüşvet verdiğini kabul etmiştir. Aynı zamanda Astana'da hükümet görevlileri Kazakistan'ın Demokratik Seçimi (KDSH) adında muhalif hareketi oluşturduklarını açıkladılar. Bütün bu gelişmelerin eş zamanlı gerçekleşmesi, özellikle dünya petrol pazarındaki durum göz önünde bulundurulursa, tesadüfen olmadığı söylenebilir.²⁹

²⁹ Alan Kasayev, "Pod Nazarbayevim Zaşatalsya Tron", http://www.ng.ru/cis/2001-11-23/5_nazarbayev.html, 23 Kasım 2001.

Yakın zamanlara kadar Kazakistan Millî Güvenlik Komitesi (MGK) Başkan Yardımcısı ve MGK'nin Almatı bölgesi (*oblast*) sorumlusu olan Rahat Aliyev, son zamanlarda Kazakistan'ın siyasi arenasında son derece popüler bir isimdi. Analistlerin çoğu bu kişinin iktidara gelebileceğini düşünüyordu. Aliyev'in 15 Kasım 2001'de meydana gelen olaylardaki etkisi İçişleri Bakanlığı, Millî Güvenlik Kurulu, vergi ve gümrük birimleri ve ülkenin en önemli siyasi ve ekonomi kademelerine kadar yayılıyordu. Ülkede Aliyev'in etkinliğinin artmasının en önemli faktörlerinden birisi, yayın organlarının kontrolünün elinde olmasıydı. Diğer faktör, bulunduğu göreve bağlı olarak, tüm önemli işadamları ve devletin üst mevkilerinde çalışan memurların "dosyalarının" elinde olması nedeniyle, Aliyev'in güçlü bir baskı mekanizmasına sahip olmasıydı. Fakat 15 Kasım krizi Aliyev'in görevinden alınmasına ve Devlet Başkanı Koruma Servisi Başkan Yardımcılığına getirilmesine neden oldu. Böylece Rahat Aliyev, Kazakistan'da ciddi kararların alınmasında etkili olamaz ve bağımsız olarak hareket edemez hâle getirilmiştir. Fakat, Rahat Aliyev, Devlet Başkanı Koruma Servisinde çalışırken, sadece kaybedilen zamanı telâfi etmekle kalmayıp, Kazakistan'daki iktidar eliti üzerinde etkisini artırmaya çalışacaktır. Bunu nesnel (basın-yayın organlarının elinde bulundurulması, İçişleri Bakanlığı, vergi ve gümrük birimlerinde ve Millî Güvenlik Kurulu'nda güvenilir kişilerin olması) ve öznel (amaçlarına ulaşmak için tüm yollara başvurabilecek kadar hırslı olması) faktörler desteklemektedir. Bununla birlikte, daha önce mevcut rejimin ister içte isterse de dışarıda bulunan siyasi rakiplerini kontrol altında tutarak önemli rol oynayan Rahat Aliyev'in geleceği şimdilik belirsiz bir tablo çizmektedir. Aliyev'in bu etkin siyasi rolü, kendisini dört yıldan fazla Avrupa'da yaşamak zorunda kalan eski başbakan Akejan Kajegeldin ile karşı karşıya getirdi. Hükümete karşı iyi plânlanmış propaganda yapabilecek maddi imkânlarla sahip olan Kajegeldin, hâlâ Kazak yönetimi için engel olmaya devam etmektedir. Kajegeldin'in Nazarbayev hükümetine karşı yürüttüğü bu propagandalar, Aralık ayında Kajegeldin'in kendi partisi olan Cumhuriyetçi Halk Partisi dâhil olmak üzere üç muhalefet hareketinin birleşme kararıyla somut sonuçlar vermeye başladı. Bunun yanında 2001 yılı sonunda ekonomide şeffaflık ve siyasi alanda daha fazla demokratikleşme arayışı içinde olan genç reformist ve sanayicilerin kurduğu KDSH ortaya çıktı.

12 Aralık'ta Astana'da milletvekilleri, devlet sisteminde parlâmentonun yerini ve rolünü artırmasını istemiştir.³⁰ Şimdiye kadar

³⁰ Vremya Po, "Mir-Narodam, Zemlya -Krestyanam, Vlast Parlamentu", http://www.globe.kz/info/default.asp?news=614_37_ed, 21 Aralık 2001.

Kazakistan'da iktidar daha çok yürütmenin elinde olmuş, yasama ve yargı ise sadece yardımcı organlar niteliğinde kalmıştır. Güçlü parlamento demokrasinin temel şartlarından biri olduğu hâlde, Kazakistan'da parlamento sadece hükümetin bütçe programlarını dinlemekle yetinmektedir.

Kazakistan parlamenterlerinin böyle beyanatta bulunmaları parlamento'nun yetkilerini artırmasına neden olursa, büyük bir gelişme olarak kabul edilebilir. Fakat Kazakistan'ın şimdiki siyasi durumuna bakılırsa bunun çok zayıf bir ihtimal olduğu söylenebilir. Hatta Kasım krizinin devamı hâlinde parlamento'nun feshedilebileceği sinyalleri verilmektedir. Bulat Abilov'a karşı başlatılan propaganda ve Valerian Zemlanov'un Komünist Partisi'nden çıkarılması bu sürecin başladığını göstermektedir.

Sonuç

Kazakistan Cumhuriyeti'nde demokratik iktidar modelinin oluşumu büyük ölçüde yasama, yürütme ve yargı organlarının birbirini karşılıklı denetleme sistemi ile gerçekleşebilir. Bu karşılıklı denetim sistemi olmaksızın ülkede görevi kötüye kullanma engellenemez, ülke sosyo-ekonomik krizden çıkamaz ve demokratik toplum oluşturma sürecine geçilemez.

On yıllık bağımsızlık sürecini tamamlayan Kazakistan, iç politikasında son aylarda çok çalkantılı gelişmeler yaşanmıştır. Komünist rejim altında on yıllarca yönetilen Kazakistan'ın demokrasiye geçiş sürecinde sıkıntılar yaşaması kaçınılmazdır. Son zamanlarda iç siyasette meydana gelen dalgalanmalar da bu sürecin bir parçası olarak algılanmalıdır.

Kazakistan'da yakın geçmişte yaşanan gelişmelerle ilgili olarak aşağıdaki yorumlar yapılabilir:

- Cumhurbaşkanı Nazarbayev eskiden olduğu kadar sıkı olmasa da şimdilik yönetimi elinde tutmaya devam ediyor. Bununla birlikte ülkede başka güçlerin giderek güçlendiği de söylenebilir. Yakın zamanlara kadar ülkedeki siyasi sistemi sadece yurt dışında bulunan muhalefet ve Kajegeldin eleştirebilirken, şimdi hükümetin içinde önemli mevkilerde bulunan siyasi isimler de eleştirilerini açıkça dile getirebilmektedirler. Bu da devlet başkanının gücünün giderek azaldığını göstermektedir;
- Siyasi kriz, Rahat Aliyev'in ve KDSH'ye katılan birkaç kişinin görevden alınmasıyla çözülmeyecektir; tam tersine KDSH

üyelerinin "Jön-Türklere" yardım ederek ve yeni strateji kurarak mevcut hükümete karşı uzun bir "savaşa" hazırlandıkları ileri sürülebilir.

- KDSH'ye katılanlar arasında Kajegeldin zamanında önemli görevlere gelmiş, onunla bazı konularda hemfikir olan kişiler olduğu dikkate alınır, içeride yaşananların dışarıdaki muhâlefetin desteğiyle gerçekleştiği ileri sürülebilir. KDSH üyelerinin görevlerinden alındığı gün Kajegeldin'in BBC'de Kazakistan'daki demokrasi üzerine açıklama yapması ve bazı Batılı petrol şirketlerinin Kajegeldin'i desteklemesi nedeniyle, maddi desteğin de Batıdan sağlandığı ihtimali düşünülebilir.

Bağımsız hareket edebilen sağlam bir devlet yapısının olmadığı ve klânlı ile boyların rekabet içinde olduğu bir sistemde, devlet başkanının iktidarın kilit noktalarını elinden kaçırmaması muhtemeldir. Yaşanan bu

.....
 • **Nazarbayev'in son zamanlar-**
 • **daki tutumu ve çeşitli**
 • **manevralar yapması,**
 • **Yeltsin yönetiminin son**
 • **dönemini hatırlatmaktadır**
 • **ve ülkede yeni "merkez**
 • **güçlerinin" oluştuğunu**
 • **göstermektedir.**
 • .....

gelişmeler, Kazakistan'da bazı şeylerin değişmeye başladığını göstermektedir. Sorunun başlamasının nedeni ne olursa olsun, olayların erken başkanlık seçim sinyallerini vermektedir. Nazarbayev'in son zamanlardaki tutumu ve çeşitli manevralar yapması, Yeltsin yönetiminin son dönemini hatırlatmaktadır ve ülkede yeni "merkez güçlerinin"

oluşturduğunu göstermektedir. KDSH'ye katılanların görevden alınması sorunu çözmez. Onlara karşı soruşturma açılabilir, fakat Kajegeldin örneği bunun yararlı olmayacağını göstermektedir. Herşeyin olduğu gibi bırakılması da iktidar değişikliği sürecini hızlandırabilir.